

Katakombe prošlosti: motiv lobanje u poeziji Miodraga Pavlovića (na odabranim primerima)

Poezija Miodraga Pavlovića¹ je subjektivno osećanje sveta i stvarnosti. Sve se događa kroz prizmu jedinke i individualne perspektive, dok lirski subjekt ne isključuje sam sebe iz „ljudske zajednice“. Pesnik kreira u svojim pesmama posebnu stvarnost, koja nikad ne postoji u rascepljenju od „materijalnog“ sveta. Poetika slobodnih asocijacija i atmosfera opšteg pesimizma u Pavlovićevoj poeziji može uticati na njenu recepciju, što ipak nikad neće onemogućiti saosećanje i potpuno razumevanje, koje iz ovog lirskog izražaja izvire. U Pavlovićevom stvaralaštvu prepliće se istorija sa motivima, a sve se to spaja u okviru ove svojevrsne mreže simbola i semantike. Posebno, pred čitaocem stvaralac postaje priviđenje – kao „ikonoklasta“ ili jeretik koji strastveno i odlučno profanizuje sferu sacrum. Motivi vrše određenu funkciju – funkciju slika, a ove poprimaju oblik stavova pesnika, pesničkog izraza ili pak funkcionišu kao nosioci značenja.

Lobanja, nepromenljiva u svojoj suštini kao dokaz preminulog postojanja, spaja prošlost sa sadašnjošću, kreira generacije i zajednicu koju zovemo ljudskost; simbol je, ideja i metafizičko biće. U stvaralaštvu Miodraga Pavlovića lobanja je pre svega značenjski širok pojam. Korespondira sa motivima smrti, stvaranja, prolaznosti, kao i sa istorijom, a istovremeno ništa manja nije njena biološka uloga. Preostaje ipak pitanje, da li se pojam ljudskosti (ili možda celokupnog čovečanstva) može smestiti jedino u okvire anatomije?

¹ Predmet analize u ovome radu su pesme Miodraga Pavlovića iz izbora pesama *Svetli i tamni praznici* na poljskom jeziku i izdatog 1980. godine u Krakovu, sa pogovorom Juliana Kornhausera. Svi citirani fragmenti pesama se navode u originalu dok je poljski izbor bio osnova za analize (zato se i navode stranice u poljskom izboru pesama, a originali kao prvo izdanje određene knjige pesama). M. Pavlović, *Jasne i ciemne święta*, prev. J. Salamon, Krakov, 1980.

Lobanja je koštana (ili hrskavičava) formacija, njena osnovna funkcija u ljudskom organizmu je zaštita mozga. Miodrag Pavlović ne preza od medicinskog prepoznavanja ovog elementa ljudske strukture, čak ovaj anatomski detalj postaje polazište za stvaranje celokupne filozofije postojanja lobanje, njenih funkcija i mesta u svetu većitih bića. Lobanja, ponekad zvana „glava“, pridobija u ovoj izuzetnoj poeziji fatalnu, vitalnu ili funeralnu funkciju – designat je određenih vrednosti u okviru sistema koji je naše kulturno i religijsko nasleđe. Sinonim je za čovečanstvo shvaćeno kao sposobnost i spremnost za viša osećanja: dostojanstvo, ljubav, milost, ponos i milosrđe.

Lobanja se pojavljuje u Pavlovićevim pesmama iz različitih izbora i knjiga pesama, ne pripada isključivo jednom pesničkom periodu. Vršiti ulogu spajanja različitih etapa stvaralaštva, funkcioniše kao svojevrsni lajtmotiv, otkriva takođe povezanost između određenih pesama i simboličkim predstavama u istim. Pesnik spretno koristi motiv na više načina, i time ga upisuje u istorijsku dimenziju njegove poezije. Čitaocu se može ponekad čak učiniti da je motiv pokretač, da motiv kreira pesmu, a ne da poezija određuje pojedinačni motiv.

U zbirci *Stub sećanja*² Miodraga Pavlovića pojavljuje se mini-ciklus pesama u kojima je lobanja dominantna. Ovaj mini-ciklus predstavlja razmišljanja u pet delova pod zajedničkim naslovom „Varijacije o lobanji“³. Pet delova čini celinu, međutim, svaki se deo posebno dotiče drugih sfera postojanja lobanje. Iz ovih filozofskih borbi izranjaju hrabre teorije o načinima ljudskog postojanja.

Prvi deo, „Varijacija“⁴, je u prozi, što ga ističe u celom ciklusu. Ovde se događa svojevrsna analiza u kojoj pesnik definiše svoje shvatanje i koncepciju egzistencije. Lirski subjekat i narator konstatuje

---

² M. Pavlović, *Stub sećanja*, Beograd, 1953.

³ U poljskom izdanju: M. Pavlović, *Jasne i ciemne święta*, prev. J. Salamon, Krakov, 1980, 33-38.

⁴ Isto, 33.

ključnu pomisao – u lobanji boravi čovek, čovek je glava, a lice je svest (odraz svesti):

*Kada lice napusti glavu, nestane i svesti, kostur njen ostane i dokazuje da glave više nema. Lobanja gleda nekud za svoj račun.*⁵

Čovek je glava, čovek je svest – ova se slika ponavlja i u drugim Pavlovićevim ostvarenjima. Lobanja je upoređivana sa svojevrstnim kontejnerom, pakovanjem, stanište je misli i reči koje su stvaralački faktor sveta. Štaviše, pesnik naglašava da ne postoji veza između lobanje i čoveka shvaćenog kao biološko biće (što dokazuje metonimijski izraz mada ga je ponekad bolela⁶). Lobanje izoluju ljude unutar svoje materije i kostura, odvajaju ih od sveta. U pesmi „Na Kalemegdanu”⁷ Miodrag Pavlović zapaža:

*Između mene i sunca
nema lobanje.*⁸

Pesma govori o trenutku smrti – telo je mrtvo, pada barijera kostiju... i čovek može već otići zadnjim putem usred roze magle. U pesničkim slikama Miodraga Pavlovića glava, lobanja, lice, nisu sinonimni pojmovi. Kada piše o licu, istovremeno tvrdi da je lobanja njena negacija jer je lice najživljiji deo glave, najspretnije i najbrže prima masku, dakle, skriva se iza fasade laži i licemerstva. Pavlović se služi opozicijom život/živi, prema smrti/mrtvački. U „Varijacijama“ se čak postavlja i poenta ovog paradoksa: pozadina svake stvari uvek je njena negacija⁹. Ova sentenca poprma odlike narodne izreke ili

⁵ M. Pavlović, *Varijacije o lobanji, Stub cehaња*, Beograd, 1953. *Jasne i ciemne šwięta*, 33.

⁶ Isto.

⁷ M. Pavlović, *87 pesama*, Beograd, 1952.

⁸ M. Pavlović, *87 pesama*, Beograd, 1952, *Jasne i ciemne šwięta*, 16.

⁹ M. Pavlović, *Stub cehaња*, Beograd, 1953. *Jasne i ciemne šwięta*, 33.

mudrosti, čime konstituiše Pavlovićeve zaključke.

Najvažnije biće je čovek, a on je doslovce – mozak. U pesmi „Requiem”¹⁰ iz knjige *87 pesama*¹¹ čitamo:

*Osetite
svet je postao lakši
za jedan ljudski mozak.*¹²

Lirska situacija koncentriše se na smrt čoveka. Čovek je identifikovan sa sopstvenim mozgom, najbitnijim od organa; što potvrđuje prethodni zaključak da je telo zaista bez značenja – ono je samo obloga, ljuska, a suština života nalazi se u glavi koju štiti kost. Ovo je biološka prirodna funkcija tog ljudskog elementa, materijalnog postojanja. Lobanja (odnosno kostur) prema Pavloviću spada istovremeno u sferu prirode. Pesnik joj daje pravo da se stopi sa prirodom u trenutku u kojem prestaje da bude glava umotana u kožu, koja pravi grimase.¹³ „Slike koje konstruiše, metafore kojima sija, su višeznačne i otvorene (...). Sudar dvaju sveta uzrok je eksplozije tajne: pomeranje moralne granice, prikazanje egzistencijalne praznine, pojavljivanje religijske svesti”.¹⁴

U stvaralaštvu Miodraga Pavlovića prisutni su takođe i naturalistički prikazi. Ove slike nadopunjavaju motive: lobanje, smrti, prolaznosti. Pavlović govori čak da se glad i radost gnezdi u telu kao crv, što je potpuni turpizam. Ovakav način pesničkog prikazivanja približava stvaralaštvo srpskog pesnika poljskim pesnicima kao što su

---

¹⁰ *Jasne i ciemne šwięta*, 11-12.

¹¹ М. Павловић, *87 песама*, Београд, 1952.

¹² М. Павловић, *87 песама*, Београд, 1952. *Jasne i ciemne šwięta*, 11.

¹³ М. Павловић, „Варијације о лобањи II”, *Стуб сећања*, Београд, 1953. *Jasne i ciemne šwięta*, 34.

¹⁴ J. Kornhauser, *Mit poczqtku, Wspólny język*, Katowice, 1983.

Andžej Bursa¹⁵ ili Stanislav Grohovijak¹⁶. Sličnost nije ovde slučajna, naime, pomenuti Bursa i Grohovijak pripadaju istoj generaciji pesnika kojoj pripada i Pavlović – novi talas, obnova, debitovanje polovinom 20. veka. Svi oni dele slično iskustvo rata, a na njihovu poeziju je uticala tadašnja društvena i politička situacija (što je, naravno, posredno i neposredno doprinelo odabiru pesničkog puta i umetničkog usmerenja). Poezija ove pesničke generacije najčešće nije niti laka, niti jednostavna, nego puna dvosmislenosti, skrivenih značenja i svojevrzne osetljivosti.

Kod Miodraga Pavlovića lobanja zadobija različita značenja. Jedno od njih je realizacija motiva samoće i usamljenosti. U ciklusu „Varijacije o lobanji“ pojavljuje se takođe kao napuštena, umorena (od borbe, od života), skrivajuća ravnodušnost pod nepromenljivim licem. Prema Pavloviću, neganuta stalnost lobanje izaziva poverenje jer je stvarna i iskrena, međutim maske lica lažu. U pesmama nailazimo najčešće na kontekst usamljenosti umiranja, kao i usamljenosti života. Ljudima pripada po jedna lobanja, u njoj ostaju kao u zatvoru. Upotreba sinegdohe u kojoj su brojni stanovnici Poluostrva zastupljeni jednim jedinim Balkanom („Solunska braća”¹⁷) ima za cilj da pokaže kulturne zasebnosti regije. Istorijski kontekst donosi simboliku – jedinstvo i verska zajednica u opoziciji, do usamljenosti jedinke i biološke smrti (nakon koje preostaje jedino bezidejna lobanja). Povezanost lobanje i medicine se pojavljuje u ovoj poeziji još na jednom drugom, mnogo univerzalnijem nivou – Pavlović se, naime, služi metaforom lobanje na

---

¹⁵ Andžej Bursa (Andrzej Bursa) (1932–1957) je bio poljski pesnik, pisac i novinar. Pripada generaciji „Savremenost“ (debitovali oko 1956). Spada takođe u grupu pesnika poznatih i kao prokleti pesnici (*Poètes maudits*).

¹⁶ Stanislav Grohovijak (Stanisław Grochowiak) (1934–1976) je poljski pesnik, pisac i novinar. Predstavnik je generacije „Savremenost“. Njegovo stvaralaštvo pripada turpističkim tokovima poljske poezije (klasičan primer je pesma „Goreća žirafa“, polj. „Płonąca żyrafa“).

¹⁷ М. Павловић, *Нова Скитија*, Београд, 1970. *Jasne i ciemne święta*, 97-98.

knjizi, što je opšte poznati emblem medicine ili anatomije kao nauke („Varijacije o lobanji“¹⁸). Na ovaj se način uvodi u intimnu lirsku situaciju emotivne praznine postojanja takođe i kulturološki, istorijski simbolički kontekst (predstava se prenosi na univerzalan nivo). Ova dva naizgled nespojiva semantička polja se poklapaju takođe u „Varijacijama“ – kada Pavlović piše o katakombama, ne podrazumeva to jedinstvo u smrti, nego ništa više od zbirke lobanja. Ne bez razloga nameće se u ovom prikazu kontekst ranohrišćanskih progona: lobanje sede na podzemnim klupama; lobanje na klupama se mole Bogu.¹⁹

Hrišćanstvo je kao istorijsko-kulturološki kontekst u poeziji Miodraga Pavlovića veoma prisutno, čak se može govoriti o hrišćanskom poetičkom toku u njegovoj poeziji. Međutim, kod Pavlovića, nikad se religijski simboli i hrišćanska filozofija ne primenjuju doslovno, očiglednost se izbegava. Ova simbolika namerno je izvrnuta i donosi ponovno prevrednovanje – kako na semantičkom, tako i na filozofskom nivou. Na primer, pesma „Poslednji ručak“²⁰ izrazito upućuje na poslednju večeru iz Novog zaveta. Radnja se odvija nakon smrti lirskog junaka (u grobu ili na nebu). Biblijski motiv je bagatelizovan, *sacrum* je narušen. Tokom (poslednjeg) ručka „svako sa svog mesta / viri iz lobanje“²¹. Imamo dakle duplu ilustraciju – ljudi su nakon smrti redukovani do svojih lobanja (ipak najbitnijeg dela ljudskog tela – *designata* čoveka), a tu je i izvrnuta realizacija biblijske parabole koja se svakako događa, ali nakon biološke smrti. Opet se pojavljuje metafora lobanje kao mesta prebivališta čoveka, koji iz lobanje viri – kroz oči (značenje očiju kao prozora duše je više no

---

¹⁸ М. Павловић, „Варијације о лобањи IV“, *Стуб сећања*, Београд, 1953. *Jasne i ciemne święta*, 38.

¹⁹ М. Павловић, „Варијације о лобањи V“, *Стуб сећања*, Београд, 1953. *Jasne i ciemne święta*, 38.

²⁰ М. Павловић, *Светли и тамни празници*, Нови Сад, 1971. *Jasne i ciemne święta*, 130-131.

²¹ Isto, 130.

očigledno). Povratiti lice znači pronaći izgubljeni identitet, identitet koji čovek sistematski uništava, budući opsednut prolaznošću vremena i smrću. Ljudi znaju postojati jedino za smrt, iznad njih je samo: „gore (...) svod groba”²² – ništavilo je sudbina; gaze etički sistem, građen vekovima i kroz generacije, „odustaju od vere: pod nogama (...) nebo”²³.

Sa hrišćanskim referencama srećemo se takođe u pesmi „Nokturno III”²⁴. Opet imamo situaciju smrti, ali skrivenu iza duboke metaforike. Naslov priziva noć, klasičnu muziku i lirsku tugu usamljenosti. Pojavljuje se ribar koji uzvikuje kostima: „ajde, pa evo u mreži sveta lobanja leži!”²⁵. Ribar podseća ovde na biblijskog sv. Pavla. Sveta lobanja može se odnositi na sv. Magdalenu ili sv. Franju; oboje imaju lobanje kao svoje atribute. Sa druge strane, u ikonografiji je prisutan emblem lobanje sa ukrštenim kostima (ribar govori ipak kostima) koji se pojavljuje ispod slike razapetog Isusa Hrista. Simbolika je ovde višeslojna, ribar se obraća kostima koje mogu predstavljati takođe prošlost i pretke, a cela lirski scena predstavlja parafrazu biblijske parabole o ribaru i mreži. Slika u pesmi je ipak zamagljena, te su od velikog značaja individualne emocije čitaoca, njegova verovanja, opredeljenje.

Biblijski motivi i simbolika česta su i značajna poetička konstanta u Pavlovićevoj poeziji. U pesmi „Običan čovek o stvaranju sveta”²⁶, susrećemo se sa situacijom ponovnog stvaranja sveta, dok tema navodi istovremeno na smrt i prolaznost. Veoma je bitna istorijska stvarnost pesnika (ratni kontekst, ništavilo koje je preostalo nakon rušenja sveta u ratnim nemirima) – nakon skoro apokaliptičkog

---

²² Isto, 131.

²³ Isto.

²⁴ М. Павловић, *Октаве*, Београд, 1957. *Jasne i ciemne šwięta*, 44-45.

²⁵ Isto.

²⁶ М. Павловић, *Млеко искони*, Београд, 1963. *Jasne i ciemne šwięta*, 52-53.

razaranja, svet se preporađa. Stvaranje sveta se događa iznova, isto tako i ljudi. Lirski junak, tokom ponovnog stvaranja sveta, vidi svoju majku i sebe samog kao dete, koje plače na njenim rukama. Ovaj put se govori o poluotvorenoj lobanji – pored prolaznosti i smrti imamo ovde preporod ili čak spas. Slika majke sa detetom je irealna, zamagljena, i liči na religijsku sliku Majke Božje sa Detetom. Ovakva vizija stvaranja sveta odmah nameće poljskom čitaocu jednu od najpoznatijih pesama Česlava Miloša²⁷ „Pesma o kraju sveta“ („Piosenka o końcu świata“) u kojoj se kraj sveta događa skoro neprimetljiv, pčela kruži oko cveta, ljudi rade svoja posla, ribar popravlja mrežu, sunce još uvek sija i drugog kraja sveta neće ni biti.

Poezija Miodraga Pavlovića koristi simbole, znakove, mitove, ali ih ne vraća u život, ne obnavlja – kako kaže Julijan Kornhauser, Pavlović „jedva dotiče značenja, nikad ih ne objašnjava“²⁸. Smešta sve u okviru semantičkog prostora u kojem se kreira novi identitet, od simbola i mitova pesnik „gradi za sebe novu svest“²⁹. Ovo je put umetnika „ka istini, prema granici dobra i zla, prema početku ili Bogu“³⁰.

Pavlović se služi raznovrsnim i raznoraznim pesničkim strategijama, sredstvima izraza, te jezikom. Pored vrhunsko spretnih metaforičkih aranžmana, parabola i parafraza, pesnik koristi i frazeologizme, kao način izražavanja apstraktnih misli i pojmova. Na isti način ih razbija i spaja kao što je to činio poznati poljski pesnik, Stanislaw Barančak³¹.

---

²⁷ Česlav Miloš (Czesław Miłosz) (1911–2004) je poljski pesnik, novinar, književni kritičar, prevodilac, diplomata, esejista, istoričar književnosti. Laureat Nobelove nagrade za književnost 1980. godine.

²⁸ J. Kornhauser, „Mit początku“, *Wspólny język*, Katowice, 1983.

²⁹ Isto.

³⁰ Isto.

³¹ Stanislaw Barančak (Stanisław Barańczak) (1946) je poljski pesnik, književni kritičar, prevodilac. Predstavnik tzv. „Novog talasa“ u poljskoj poeziji (pisci prisutni na poljskoj književnoj sceni u '60-im i '70-im godinama 20. veka).

Iz poezije Miodraga Pavlovića izvire posebna slika postojanja. Motiv lobanje autor koristi za aktualizaciju i reinterpretaciju smisla biblijske istine *vanitas vanitatum et omnia vanitas* („Knjiga propovednikova“). Paradoksalno, jedina negacija istine ove filozofije je upravo lobanja. Ona svedoči o smrti i minulom životu, njen pogled je slika prolaznosti. Lobanja sama po sebi istovremeno je i oličenje večnosti – čvrsta, trajna i neprikosnovena. Lobanje izoluju ljude unutar sebe, kosti su granica, što pokazuje da ovaj motiv može da bude izraz umiranja čoveka u samoći ili usamljenost u večnosti (večito trajanje, besmrtnost). Lobanje su posuda ljudskosti. Pavlović takođe govori o njima kao o prostoru koji čuva slike. Te „slike“ sa površine zemlje kruže u lobanji oko svetla – svesti. Pesnik, dakle, zadatak pamćenja pripisuje ovom „ljudskom oklopu“.

U već pomenutoj pesmi „Solunska braća“ lobanja je metafora izolacije i – donekle – kulturne odvojenosti Balkana. Pesa je inspirisana istorijom, misijom Ćirila i Metodija na kraju prvog milenijuma nove ere. Za karakteristiku Slovena pesnik koristi metonimiju koja služi opisu sudaranja dvaju kulturnih modela. Solunska braća dolaze iz kulturne Grčke, simbol su znanja i reda. Na opozicionoj strani „spava Balkan / punog stomaka, sa dugačkim kandžama“³² – oličenje varvarskog i necivilizovanog plemenskog duha. Misionari su prošli kroz „crni orah balkanske lobanje“³³ i našli su se unutar nje. Ponovo je prikazana perspektiva unutrašnjosti lobanje – saosećanje, razumevanje, spoznaja, pogled očima balkanske duše.

Lobanja u ovom opisu, nalik prethodno navedenim primerima, funkcioniše kao zaštita (ljuska) za plemena koje u njoj borave. Dodatni interpretativni kontekst navodi epitet „crni orah“. Ova posebna balkanska lobanja ne samo što poseduje u sebi protok sirovog „Balkana“, nego je i izraz njegove izolacije i istrajnosti, istorijski

---

³² М. Павловић, *Нова Скитија*, Београд, 1970. *Jasne i ciemne šwięta*, 97.

³³ Isto.

posvedočena nepromenljivost. Na višem nivou, govori se o velikoj metafori Balkana kao crne lobanje Evrope – daleko od zaključka da je ovo prema pesniku glava cele Evrope, nego više metafora unutrašnjeg balkanskog sveta, druge stvarnosti, odvojene od evropske sudbine. Metafora pokazuje i moguću dvojnost Balkana razapetog između borbe i religije.

Lobanja je istorija. Funkcija ovog motiva je prevashodno pokazivanje prolaznosti vremena, privremenosti života. U pesmi „Neolit ovde”³⁴ nailazimo na fragment:

*Ljudi se prizivaju
od obale do močvara
sve više vole kopanje
i otkrivaju lobanje.*³⁵

Radi se o lirskoj situaciji arheološkog istraživanja. Na isto navodi sam naslov. Ipak koncentracija pesme je na aktivnosti kopanja – otkrivanje pod zemljom, neprestano otkrivanje i neprestano kopanje. Lobanje kao svedočanstvo prošlosti istovremeno pokazuju preveliku koncentraciju na prošlost. Sa jedne strane dokaz su svesti o prolaznosti, poštovanja prema prošlosti, sa druge – nedostatka projekcije. Otkrivene lobanje su pripadale preminulim ljudima, samo su one preostale. Bitne su kosti jer one čine istoriju, koja se događa (stvara) tek kada nešto premine.

Lobanja je sklonište i utočište za čoveka – čuva pamćenje, i jedina može opstati. Svedok je istorije i samo ona tu istoriju sluša. Lobanja je mrtva, ne živi, iako zna da poseduje život. Motiv lobanje prevashodno povezan je dakle sa motivima smrti i prolaznosti, *vanitas vanitatum et*

---

³⁴ М. Павловић, *Карике*, Крагујевац, 1977. *Jasne i ciemne šwięta*, 170.

³⁵ Isto.

omnia vanitas.

Miodrag Pavlović služi se motivom lobanje da izrazi opštu izolaciju. Uz ovaj motiv pokušava se definisanje čoveka i osobe. Opozicije i kontrasti ukazuju na ciklus života i smrti u kojem je jedino smrt trajna. Lobanja je depersonalizovana ali samo ona može posedovati svest, jer samo ona „pamti“. Ova kost razgraničava jedinku i svet, svedoči o usamljenosti i samoći kako življenja, tako i umiranja. Pavlovićeva filozofija postojanja izražena u njegovoj poeziji ima mnogo zajedničkih tačaka sa egzistencijalizmom Žana Pola Sartra. Uverenje o slabosti čoveka – on egzistira sa svešću o smrti, a samoća je glavni izvor njegovih nemira.

Poezija je, kao i svaka druga umetnost, balansiranje između fikcije i iskustva; spajanje unutrašnjeg sveta stvaralaca sa spoljnom stvarnošću. Sve se značenje uvek skriva iza zavese nedogovorenih reči, svojevrstne magle nežnosti. Lirska stvarnost postoji utoliko, ukoliko se može iznova konstruisati, a svet izgraditi iz temelja; metonimijski opisi, kao iz sna, nalik su filmskim kadrovima – iz života, kakav god bio. Na ovaj se način predstavlja prostor poezije Miodraga Pavlovića – nikad ne govori doslovno, nego kruži poput meandra. Definicije čine metafore, a metafore – definicije. Iz protoka reči izranjaju elementi čvrsti i konstantni, koje nalik semantičkoj mreži povezuju simbole, motive, figure, gradeći uravnoteženi svet. Miodrag Pavlović dostiže izvore naše kulture (srpske, balkanske, evropske), žonglira sa mitovima, nadovezuje se na tradiciju, te neretko namerno, briše i poništava granice između sfere *sacrum* i *profanum*, kreirajući hijerofanu stvarnost u svojim pesmama.

U Pavlovićevoj poeziji smenjuju se civilizacije i događaji kao na ogromnoj pozornici: paganski svet, antička Grčka, Sloveni, biblijski motivi i teme, hrišćanska mitologija, srpski srednji vek, Bogumili, Vizantija, balkanski i evropski prostori. (...) Pavlović je pesnik tradicije:

nacionalne, slovenske, helenske, vizantijske, pravoslavne i evropske. Istorijske i praistorijske.³⁶

Prema sociološkoj teoriji Ernesta Gelnera³⁷, kultura je sistem ideja, znakova, konotacija, načina ponašanja i komunikacije. Nismo u stanju da razdelimo sve te pojmove. Kultura kao sistem međuljudske komunikacije (jezičke i vanjezičke) je istovremeno konstitutivna odlika čovečanstva koja se može uporediti sa pojmom civilizacije (prema filozofskim teorijama Johana Herdera i Edvarda Tajlora³⁸). Na civilizaciju se slažu (i na nju utiču) u istoj meri tradicija (izgrađena kroz vekove) kao i istorija celog sveta i svih nacija.

Znakovi istorije su efekat odnosa i prošlog vremena, prošle i aktuelne realnosti (po nečemu ove dve realnosti moraju biti srodne i povezane, moraju pripadati jedna drugoj), znakovi istorije su efekat želje i zakona koje ona priziva da bi nekako pojila te dve realnosti, efekat transcendencije realnosti i vremena i želje, rečju, efekat dijaloga subjekta sa sobom.³⁹

Miodrag Pavlović daje puni izraz ovim znakovima istorije u svome stvaralaštvu. obraća pažnju čitaocu na ulogu koju vrše izvori naših kultura, na uticaj koji su imala na sadašnjost sva istorijska događanja. Ovaj nivo se lako primenjuje i na pojedinačne živote. Ono ko smo i šta smo je ishod svih iskustava naših predaka, te individualnih doživljaja

---

³⁶ С. Ракићић, „Миодраг Павловић или лирска параболоа о творцу, свету и човеку“, *Поезија Миодрага Павловића*, Зборник радова, ур. С. Ж. Марковић, Београд, 1998, 10.

³⁷ Ernest Gelner (Ernest Gellner) (1925–1995) je bio britanski filozof, sociolog i društveni antropolog. U svojim radovima se protivio kritičkom racionalizmu. Vodio je istraživanja nad nacionalizmom u okviru Centara Istraživanja u Pragu. Borio se protiv svega što je nazivao zatvorenim sistemom mišljenja, a pre svega protiv komunizma, psihoanalize, relativizma.

³⁸ Edvard Burnet Tajlor (Edward Burnett Tylor) (1832–1917) engleski arheolog, antropolog i etnolog. Tajlora je zanimala pre svega geneza kulture i religije. Autor je jedne od prvih definicija kulture. Bio je jedan od tvoraca evolucionizma u društvenim naukama.

³⁹ Р. Кордић, „Дијалог са знаковима историје“, *Поезија Миодрага Павловића*, Зборник радова, Београд, 1998, 69-70.

svake osobe ponaosob – naš odnos sa prošlošću je, dakle, svaki put jedinstven. Taj isti odnos se kod Pavlovića još više individualizuje:

Pavlović ne prestaje da propituje istoriju, ne prestaje ni da joj odgovara, ponekad se čini, ne prestaje da je nagovara.⁴⁰

Tema stvaralaštva Miodraga Pavlovića su kulturne vrednosti, a prevashodno – mediteranska svest⁴¹. Istorija se priviđa kao znak vremena, znak istorije, kao individualno i kolektivno iskustvo. Direktna aluzije na istoriju, pojavljuju se paralelno sa određenjima (najčešće u okviru metafora) o ratu, borbi i smrti. Čini se da su simboli i motivi, u tome i motiv lobanje i kostiju, najčvršće povezani sa tematikom i najdublje upisani u semantički prostor Pavlovićeve poezije.

Stvaralaštvo Miodraga Pavlovića spada u okvir intelektualne poezije. Njegove su pesme upletene u istoriju i religijske dogmate. Pesnik zahteva od svog čitaoca angažovanost i istorijsku svest. Pavlovićeve pesme ne služe slobodnoj interpretaciji, one su razlog za svesnu interpretaciju.

Lobanja se, pored kostiju, redovno pojavljuje u poeziji Pavlovića. Motiv nikad ne predstavlja posebnu temu, nego se nalazi na orbiti Pavlovićevog semantičkog polja, ostajući u dodiru sa drugim motivima i elementima. Motivi kod Pavlovića, takođe i lobanja, zadobijaju značenje tek u odnosu na ostale reference i kontekste. Definicije su složene i duboko ukorenjene u kulturološke, istorijske i filozofske okolnosti. Opšte poznati simboli, smešteni u novi kontekst, otvaraju nova kontekstualna polja – od njih nastaju opisi, od opisa slike, od slika scene. Pored egzistencijalne filozofije primećuje se kod Pavlovića duboka veza sa metafizičkim pesnicima, kao i potraga za univerzalnom istinom o čoveku, koja je odlika modernih koncepcija klasicizma.

Miodrag Pavlović pruža pitanja umesto odgovora. Šta je čovek?

---

⁴⁰ Isto.

⁴¹ J. Kornhauser, *Posłowie*, 188.

Šta je istorija? Šta nas čeka iza smrti? Šta je istina života i smrti? Da li je religija odgovor? – A sva ta pitanja rađaju zaista šekspirovske asocijacije i konotacije.